

SEBESTYÉN MIHÁLY
Janus Pannonius bujdosása

Szinte két évtizeddel ezelőtt egy kisebb közleményben (*Egy könyvbejegyzés és környéke*)¹ foglalkoztunk először a marosvásárhelyi Teleki Téka állományában található, Janus Pannonius több 16. századi kiadását felölelő gyűjteményes kötettel (a T q-674-es jelzetű kolligátummal). Figyelmünket akkor leginkább egy Dankanits Ádám által nem jelzett „tulajdonos-bejegyzés” kötötte le, ugyanis ennek nem akadunk nyomára a kiváló szerző *XV. századi olvasmányok* címet viselő nagylélegzetű erdélyi olvasmányelemzésében.² Az akkori „hiány”, mely nem kevés örömmel töltött el, hisz végre mi is felfedeztünk valamit, mára mindenképpen idézőjelek közé küldendő, ugyanis kitűnő elődömet és néhai barátomat ennyi év után meg kell követnem: neki volt igaza, s nem e sorok akkor (még) ifjanc és magabiztos állításának.

Az újra kézbe vett, sokszor fellapozott Janus-kolligátum azonnal számos kérdőjelet vetett föl, a nyugtalanító láncszem-szakadásokhoz meg kellett lelnünk a folytonosságot, a kapcsolódásokat.

A négy Janus Pannonius-nyomatvány 1513 és 1523 között jelent meg az itáliai egyetemi városban, Bolognában. A második kötéstábla az egybefűzés időpontjáról is tájékoztat: 1523. február 11., más szóval ekkorra készült el a compactor a sötétbarna bőrrel bevont kötéssel. A görgetők segítségével díszített reneszánsz ízlésű, a kötéstáblákba sajtolt növényi-indás és szív alakú motívumok közül kiemelkedik a hátsó fedőborító középlemezéből csúcsíves keretbe foglalva az első tulajdonos névbetűje G. T. és az egybefűzés ideje M.D.XXIII. XIX. CALEN. MARTII. Vagyis 1523-ban, tizenkilenc nappal március kalendája, hókezdete előtt. Az első fedőlapon hasonló mintakinctstől övezve olvasható a szerző neve és a művek összefoglaló rövid címe: IO. PANNONII OPERA. Mind az első, mind a végső feliratot aranyfüsttel futtatta be a könyvkötő. A kötetzáró kapcsoknak az idők folyamán, sajnos, nyoma veszett. A kötéstáblák motívumai és kivitelezésük itáliai műhelyre

¹ Könyvtár. A »Művelődés« melléklete. 1978. 3. 5–6.

² DANKANITS Ádám: *A XVI. századi olvasmányok*. Bukarest, Kriterion. 1974. 64.: „A század húszas éveiben jutott el Janus Pannonius verseinek egyik kiadása Teremi Gyárfás kolozsvári plébánoshoz” — írja. A jegyzetekben nem hagy kétséget afelől, hogy a Teleki téka T q-674. kolligátumára vonatkozik kijelentése. *Uo.* 100–101.

vallanak.³ S még van egy okunk, amely megerősít feltételezéseinkben. De erről a továbbiak folyamán...

Fontos az alább következő fejtegetések szempontjából a nyomtatványok megjelenésének napra meghatározható feltüntetése is. Az egybefűzés, a kolligálás sorrendje sem elhanyagolható esetünkben, ugyanis ez G. T. – az első tulajdonos – óhajának figyelembevételével történt:

1. Ioannis Pannonii episcopi... Panegyricus Iacobo Antonio Marcello Patritio Veneto. Záradéka: Typis excusum Hieronymus de Benedictis Bononiae imprimebat XIII. Cal. Decemb. Negyedréttű nyomtatvány, 60 számozatlan levélen (RMK III. 250.). A kolofon tanúsága szerint a nyomdai munkálatokat a bolognai Girolamo de Benedetti 1522. november 19. zárta le.

2. Ioannis Pannonii Episcopi Quinque Ecclesiarum, poetae clarissimi Sylva panegyrica in Guarini Veronensis Praeceptoris sui Laudem condita. Kolofon: Hieronymus Plat. impressit Bononiae... Calend. Febr. M. D. XIII. Negyedréttű nyomtatvány, 30 szatlan levéllel (RMK III. 182.). Tehát 1513. február 1-jén jelent meg Girolamo de' Benedetti-Platonides műhelyében Bolognában.

3. Ioannis Pannonii Elegiarum liber unus. Záradéka: Bononiae, Hieronymus de Benedictis, imprimebat Quarto nonas Januarias Anno Domini M. D. XXIII. Negyedréttű kiadvány, 32 szatlan levél (RMK III. 256.). Ugyanabban a nyomdában került kiadásra 1523. január 2-án.

4. Plutarchi Cheronei Philosophi Libellus, quibus modis ab inimicis ivvari possumus... Eiusdem De Negotiositate libellus. Oratio Demosthenis, contra Regem Philippum. Fabula ex Homero de Glauci et Diomedis armorum permutatione. A záradékban: Bononiae, Hieronymus de Benedictis imprimebat, Quarto Idus Decemb. Anno Domini M. D. XXII. Negyedréttű, 30 szatlan levélen (RMK III. 251.). Vagyis ugyanott jelent meg, de egy hónappal korábban, mint az előbbi, 1522. december 10. Az antológiát Janus Pannonius görögből fordította latinra.

A legkésőbb napvilágot látott nyomtatvány ezek szerint 1523. január első napjaiban hagyta el de Benedetti mester könyvsajtóját, ugyanakkor a kötetek összefűzésével a könyvkötő már február 11-én elkészült Bolognában, azaz a nyomtatás és bekötés között csupán 40 nap telt el. (A 18. század végéig a könyveket gyakran csak a megvásárlás után kötötték be.) Csupa friss, még nyomdafesték szagú munka, egy kivételével, amely már egy évtizeddel korábban kikerült a könyvpiacra. Az első tulajdonosnak, G. T.-nek tehát Bolognában kellett tartózkodnia (vagy legalábbis meg kellett fordulnia a városban 1523 februárjában), hiszen a nyomtatványok terjesztése az egyetemi város falain kívül meglehetősen nehézkes, bizonytalan volt, tekintetbe véve az útviszonyokat és főleg a háborús állapotokat, ugyanis Itália városállamai hosszú és véres csatározásokba bonyolódtak egymással, a franciákkal és V. Károly német-római császárral. Rablók és zsoldosok dúlják a napverte talján földet, amely majd néhány év múltán a Sacco di Romával, a pápai város teljes kifosztásával fogja elérni a háború mélypontját.

³ Itt szeretnénk köszönetet mondani ROZSONDAI Marianne-nak és ZSIGMOND Irmának, a Teleki – Bolyai könyvtár főmunkatársának a kötés meghatározásában nyújtott segítségéért.

Ki lehetett G. T., ez a névbetűk mögé rejtőző Janus-rajongó? Mielőtt a kérdésre megkísérelnénk a válaszadást, el kell árulnunk, hogy mind a négy könyv sajtó alá rendező filosza Magyarországról származik, ugyanis a Janus Pannonius-kultusz igazából a Jagelló-korban (1490–1526) tetőzik, ekkor jelenik meg a legtöbb műve. A 16. század folyamán tizenkét kiadást értek meg Csezmiczei János koszorús poéta és pécsi püspök alkotásai, mind részleges kiadások, holott minden editor vágyálma a teljes Janus-életmű nyomdába küldése lett volna. Rész munkák, hiszen „kiadták, azt amit találtak, vagy amit »megtaláltak«” írja Zsámboki János 1568-as bécsi Janus-edíciójának előszavában.⁴ A pusztulás nem a török kezétől esett meg, hanem Báthori István nádor hadaitól, akik el sem érkeztek a mohácsi csatába, ám a menekülő pécsi káptalan szekereit tisztességesen kifosztották 1526. augusztus legutolján, aranyat, ezüstöt, templomi ékszereket és miseruhákat ragadtak el a jámbor csuhásoktól, sárba taposva a püspöki könyvtár értékes kéziratait, több más mellett a Janus költeményeit, prózai írásainak köteteit is. Most még azonban a tragikus csatavesztés előtt vagyunk: „Janus csillaga Európa egén a Jagelló-korban ragyogott a legfényesebben.” Ő ugyanis a „nemzeti klasszikus”. „A külföldi egyetemeken tanuló magyarországi diákok az ő nevével és műveivel igazolták a tudós világ előtt: nem barbár nép a magyar, hiszen olyan nagy költőt adott Európának, mint Janus Pannonius. Műveinek kiadását, szövegeinek gondozását humanistáink legjava tudományos és hazafias kötelességének tekintette” – írja legfrissebb összefoglalójában művelődésünk e korszakáról Tarnóc Márton.⁵

A sort Brodarics István humanista történetíró és püspök nyitná meg, aki 1506-ban Szathmári István püspök megbízásából Olaszországba utazik, s tárgyal Aldo Manuzióval, a neves velencei nyomdással Janus verseinek kiadásáról. A vállalkozó nyomdatulajdonos és kiadó azonban nem lát ebben nagyobb üzleti lehetőséget, a kísérlet tehát kudarcba fullad, s csak hat év múlva valósulhat meg az első nyomtatott Pannonius-kötet. Bécsben Perényi Gábor költségén jelentette meg Paulus Crosnensis Ruthenus. E kiadásnál már segédkezett az az erdélyi diák, akinek még fontos szerepet szánunk e hasábokon: Adrianus Wolphardus, vagy Wolphard (Enyedi) Adorján, aki éppen Bécsben hallgatja az egyetem előadásait. Először tehát a *Guarinóhoz* intézett *panegyricus* (RMK III. 177.) látott nyomdafestéket: 1512-ben.⁶

A következőre 1513-ban Bolognában kerül sor, arról a Magyi Sebestyén által sajtó alá rendezett *Sylva panegyricá*ról van szó, amely a mi kolligátumunkban is fellelhető kettős sorszámmal (RMK III. 182.). A krakkói egyetemen tanult humanista még 1508-ban érkezett vissza Nagyváradra (ahol egykor Janus is élt!), s néhány

⁴ MEZEY László: *Janus Pannonius XVI. századi utóéletéről*. In: Janus Pannonius. Tanulmányok. Bp. Akadémiai Kiadó, 1975. 527.

⁵ TARNÓC Márton: *Mátyás király és a magyarországi reneszánsz (1450–1541)*. Bp. Balassi Kiadó, 1994. 104–105.

⁶ MEZEY: *i. m.* 526.

év után ismét felkerekedett, Itáliában, a bolognai egyetemre iratkozott be továbbtanulás végett. Itt tartózkodása alatt jelentette meg tehát azt a nyomtatványt, amelyet G. T. egy évtized múltán még megtalált valamelyik libráriusnál. (Magyi Sebestyén 1516–1522 között a nagyváradi székesegyház mellett működő káptalan kanonokja lett, hol e kései magyar humanisták kis kört alkottak, a műsákkal való társalgás mindennapos szokásaik közé tartozott.)⁷

A másik három Janus Pannonius tollából származó művet (1522–1523) egyetlen személy gondoskodása, szorgalma, mondhatni rajongása tette közzé, a már említett nagyenyedi születésű, a Szepességből beköltözött cipszercsalád ivadékáé, Wolphard Adorjáné (1491–1544). Tervezte, mint utána mások is, Janus valamennyi fellelhető írásának megjelentetését, ugyanis már korábban hozzáfogott a kéziratban terjedő művek gyűjtéséhez és másolásához, s az egyik általa kiadott mű előhangjában meg is jegyzi, hogy nagyenyedi „múzeumában”, azaz könyvtárában több más, még meg nem jelentetett Janus Pannonius szerzőségére valló vers és történeti írás található. A művek a Jagelló-korban Magyarország-szerte másolatokban terjedtek. „Ha előbb nem, Megyericsei János (1470–1517 körül; kolozsi főesperes) – a Vitéz [János]-rokonság tagja – révén eljutottak a pannóniai költő művei Erdélybe is. Várdai Ferenc püspök idején – 1524-ben halt meg – mindenesetre a Janushagyaték nagy része megvolt Gyulafehérvárott [is], az epigramma-kötete, az elégiák és a beszédek, vegyes költemények, a Plutarkosz-fordítás. Ezt Adrianus Wolphardustól tudjuk, a lelkes enyedi szásztól, akit amaz »aethernum desiderium« oly tevékeny és előrelátó munkára ösztönzött. Wolphardus az erdélyi káptalan tagja és a székesegyház prépostja volt. János pécsi püspök költői hagyatékát tehát hazájában, Budán a királyi udvar és az országos hivatalok chartophilatiuma, az egykori székváros Pécs pedig legfőképpen, azután rokonság, barátság, összetartozás révén érdekelt püspöki székhelyek: Esztergom, Bécs, Zágráb, Veszprém, Várad, Vác, Erdély (Gyulafehérvár) őrizték.”⁸

Adorján fivérével, Hilláriusszal együtt külföldön tanult, hiszen idehaza Mátyás megbukott pozsonyi kísérlete óta már nincs felsőfokú tanintézet. Az idősebbik Wolphard, a könyvek kiadója Budai Udalrik fehérvári kanonok ösztönzésére 1509-ben iratkozott be a bécsi egyetemre, s 1512-re elnyerte a szabad művészetek és a bölcsélet professzora címet. Bécsben még verset is publikál: Miksa császár tiszteletére üdvözlő költeményt ír (1512. – *Panegyris ad invictissimum Caesarem Maximilianum semper augustum* címmel. – RMK III. 178.) Költői zsengejét a bécsi polgármesternek ajánlotta, az erdélyi szász Martinus Capiniusnak, aki a szűkebb pátriájából az osztrák fővárosba tanulni érkező szász diákok támogatója volt. Bécsi tanulmányainak befejeztével Adorján magistert kinevezték a gyulafehérvári káptalani iskola előljárójává, s hamarosan a kanonoki kar tagja lett. Gyorsan emel-

⁷ Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864. Kiadja VERESS Endre. Bp. MTA 1941. 76–78. (A továbbiakban VERESS.)

⁸ MEZEY: i. m. 526.

kedett az egyházi ranglétrán, Várdai Ferenc püspöknek kedves embere ezekben az években, nem csoda, ha Várdai Itáliába küldi továbbtanulni a Janus-rajongót, hiszen egykor maga is olaszországi stúdiumokat folytatott. 1521-ben kelt útra Hilarius nevű testvérével együtt, megszerezni a jogi doktori kalapot, a káptalan tagjai ugyanis a kánon és római jog tudóivá kívánták tenni mindkettejüket. Óhajtásuk tállkozott Adrian Wolphard régi vágyával, hogy az európai reneszánsz hazáját végre felkereshesse. 1523-ban Bolognában fejezik be az egyetemet. E rövid két esztendő alatt Enyedi Adorján doktor sokat dolgozott a három említett Janus Pannonius-művön. Aprólékos filológiai munkát végzett, gondosan előkészítette nyomtatásra mindhárom kéziratot, rendezte a sorokat, javítgatott, megkísérelte megközelíteni az eredeti szövegűséget.⁹

A fenti hosszabb vargabetű után újra feltehető a kérdés: ki volt a könyv első birtokosa?

Már Dankanits Ádám is erdélyi tulajdonost sejtített, szerinte a négy Janus Pannonius-mű Teremi Gyárfás, kolozsvári plébános könyvtárát gazdagította. A névbetűk valóban megegyeznek a Gervasius (= Gyárfás) de Terem(i) monogramjával, de ebben az időben, a 16. század elején Gervasius nevű hallgató vagy erdélyi értelmiségi mai tudomásunk szerint nem tartózkodik Itáliában.¹⁰ Holott az Itáliából Erdélybe tartó út legkevesebb egy hónapot vett igénybe még a 16. században is, márpedig ki kell zárunk annak lehetőségét – egyszerűen fizikai képtelenség –, hogy valaki januárban könyvet vásárol Bolognában, hazautazik és otthon kötteteti be a könyvet, ami február derekán már készen is van. Persze, akárki ellenünk vetheti: megveszi az érdeklődő a könyveket, bekötteti Bolognában, s aztán utazik haza, csakhogy...

...a kötetet fellapozva, az első kolligált mű címlevelének hátoldalán (verzóján) azonnal szemünkbe ötlük egy név egy vers élén, s ez a név még egyszer előfordul a harmadik Janus-mű, az elégiák oldalain is. Nem kézzel írott ex libris bejegyzés formájában, hanem az üdvözlőversek írójaként, melyeket Adrian Wolphardus kinyomtatott több hasonló üdvözlőverssel közösen messer Girolamo de Benedettis officinájában. A Georgius Thabiasius Transylvanusé. Ott bábáskodik a Januskiadásoknál 1522–1523-ban, miként arról tizenöt soros verse tanúskodik:

⁹ Életéről bővebben lásd: ERNUSZT Johanna: *Adrianus Wolphard*. Bp. 1939. Újabb bővebb adatokkal szolgál JAKÓ Klára: *Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója (1579–1604)*. Szeged, Scriptorum. 1991. 43–49. Lásd még HUSZTI József: *Janus Pannonius*. Pécs, 1931. 295.

¹⁰ Vö. TONK Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*. Bukarest, Kriterion. 1979. 757–758. sz. tételleivel, ill. SZABÓ Miklós – TONK Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a kora újkorban 1521–1700*. Szeged, Scriptorum. 1992. 890. sz. tételével. (A továbbiakban: TONK 1979, illetve SZABÓ–TONK.)

*Az erdélyi Tóbiási György
az Elégiák könyvéhez szóló tizennégy szótagos phaléroszi verssorai*

Állj elő kis könyvecske, mit késlekedel,
mért menekülsz a fénytől; épp eleget
remegtél az egerektől, a fekélyektől és a ciripelő
tücsköktől; eleget és sokáig gyászoltál
a sötétben, az Úr mennyei kezére várva;
a gonosz sors észrevétlenül semmivel sem
sújthatott tégedet, aki érdemesültél;
sem nem végezhet véled;
nehogy megzavarjanak téged a többi
elfekvő könyvecskék a te igyekezetedtől felbuzdulva.
Napvilágra hozzák majd az orvosok az elrejtett könyveket, s néked
biztosítanak hóragyogású napokat.
Jóvá kell hagynia azt Phoebusnak, amit
Jó néven vesz ő, az összes istenek királya.
Állj elő kis könyvecske, mit késlekedel!¹¹

Ugyanaz az igyekezet hevíti Thabiásit (Tóbiásit), mint barátját Adrian doktort, mint annak öccsét, Hillariust, meg a többi dedikátort, Istvánfi Pált, szegedi Zákány Balázst, Jászberényi Andrást, a medgyesi Faber Ferencet vagy Besztercebányai K. Jánost. Többen közülük szintén az olasz egyetemek padjaiban szoronganak ebben az évben, vagy jártak már Itáliában, Janus-rajongók, humanista körök tagjai, kiktől Wolphard Adorján verset kért a kötethez, vagy már korábban összegyűjtötte az írókat, hiszen azzal a csöppet sem titkolt szándékkal kereste fel az olasz földet, hogy kiadóra leljen. S ez nem is volt túlságosan nehéz, ugyanis Aldus Manutiusszal (Aldo Manuzio) szemben, 1510-től kezdve Benedetti-Benedictis nyomdájában adják ki műveiket a magyarok, s itt jelenik meg a legtöbb magyar vonatkozású nyomtatvány is (versek, levelek, írások magyarokhoz és magyarokról).¹²

Tóbiási Györgynek – könnyebbség kedvéért döntöttünk e névforma mellett, ugyanis a családtagok nevét a különböző iratok legalább öt formában rögzítették – is tudomása van arról, hogy Janusnak a költői művek mellett volt egy befejezetlen történeti feljegyzéseket tartalmazó verses *Annalese*, évkönyve, mely azóta valahol rejtőzködik, ha végleg el nem tűnt az utókor és az irodalom legnagyobb sajnálatára:

Amíg Janus a drága haza évkönyveit összegyűjti;
és panaszkodva tudós énekeket fűz egybe;
valamint tréfás szavakkal hibátlan epigrammákat
költ, meg görög írókat fordít;
míg a dicsőséget zengi, akárcsak hírneves férfiak
szörnyű csatáit, addig a halál oly sok jó dolgot elvitt.¹³

¹¹ TÓTH István prózafordítása. A kiváló költőnek és műfordítónak ezúton is szeretném hálaomat kifejezni a versek átültetéséért. Latin nyelvű eredeti szövegét újra megjelentette ÁBEL Jenő és HEGEDŰS István: *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*. Bp. 1903. 450–451. egyetlen sor kommentár nélkül.

¹² BORSA Gedeon: *Bornemisza Pál megemlékezése Várad Ferencről és a többi Mohács előtti bolognai magyar vonatkozású nyomtatvány* = ItK LXXXVII. (1983). 58.

¹³ TÓTH István prózafordítása.

Az utóbbi versrészlet az első *Panegyricus* előhangjában olvasható, ám mind a négy kötetre vonatkozik, ami azt jelenti, hogy a kiadó szándékának megfelelően és a Janus-életmű ismeretében fog a verses dedikáció megírásához.

Tóbiási György (Georg Thabiasius) személyéről jóformán semmit sem tud az irodalomtörténet. A mindenre figyelő, szorgalmas pozitivistá Szinnyi József nem veszi föl *Magyar írók élete és munkái* című hatalmas életrajzgyűjteményébe, ahogy a szász Joseph Trausch *Schriftsteller-lexikona* sem tartja számon,¹⁴ bár Georgius Thabiasius Transylvanus erdélyi szász az ún. Kétszékéből, azaz Medgyes és Selyk vidékéről származik. Furcsa módon Veress Endre óriási apparátussal kidolgozott, a magyarországi diákok olasz egyetemjárásával foglalkozó adattára is elbizonytalanodik, amikor hősünkhöz érkezik. Holott a megoldás ott hevert előtte, de a tudós óvatosságával nem foglalt állást az azonosítás kérdésében. Arról természetesen értesít, hogy Tóbiási György beköszöntőt ír Janus Jacobus Antonius Marcellust dicsőítő panegyricusához, s azt is feljegyzí, hogy a Plutarkhosz, Demosztenész és a többi görög szerző fordításainak végéhez az erdélyi szász diák endecasyllabust (tizen-négyszótagos verset) fűz, de már az adatgyűjteményének következő oldalain jelentkező Georgius vagy Gregorius transylvanicust nem meri Tóbiásival egyszemélynek venni, ugyanis zavarosnak találta a bolognai egyetem anyakönyvében olvasható két bejegyzést e személy(ek)kel kapcsolatban. Tonk Sándor az erdélyi diáknévsorok összeállításánál fontosnak tartotta felhívni a figyelmet egy igen gyakori régi vétésre: „a forrásanyag tanulmányozásakor azt tapasztaltam, hogy ezt a két nevet [ti. Georgiust = Györgyöt és a Gregoriust = Gergelyt] gyakran cserélték föl.”¹⁵

A Veress Endre által közzétett egyetemi matrikulából arról szerünk tudomást, hogy Georgius transilvanus 1523. december 19-én felmentést kért további tanulmányai alól és vizsgára állott, míg 1523 december 23-án Gregorius transilvanus és egy Paulus de Castro nevű diáktársa kiállván a vizsgákat, a Szent Doktorok Testülete feleleteiket elfogadta, és a kánonjog doktoraiá avatta mindkettejüket, átnyújtva nekik az erről szóló diplomát, melyet eskütel követett.¹⁶

¹⁴ Bár TELEKI Sámuel újra kiadta az üdvözlőverseket is = JANUS PANNONIUS: *Opusculorum pars altera*. Utrecht, 1784. 270. skk., a hallgatás forrása az lehet, hogy az 1896-ban megjelentetett RMK III. 250–251. és 256. tételei alatt HELLEBRANT Árpád nem tüntette föl az üdvözlőversek szerzőit, csupán a dedikációíró Adrianus Wolphardusra tért ki. Minthogy a múlt század végén e kötetekből csak 2–3 példány volt ismeretes köz- vagy magángyűjteményekben, senki nem nézett utána a teljes bibliográfiai leírásnak. TELEKI Sámuel után másodsor Thabiassiusról – tudomásunk szerint – valamivel bővebben szolt HUSZTI József (i. m. 255. és 259., vö. 9. sz. jegyzetünkkel.)

¹⁵ TONK 1979, 232.

¹⁶ VERESS 81, 83, 86.: „1523. dec. 19. Fuit dispensatum cum domino Georgio transilvano super obstantibus. Die 23 ejusdem D. Gregorius transilvanus et Paulus de Castro plebis... fuerunt examinati et approbati super Sacrum Collegium et in receptione punctorum suorum; praesens fuit suprascriptus vicarius episcopi et capituli, qui creavit eosdem Doctores... Insignia vero ambobus tradidit d. Marcus Antonius Marscot... et jurarunt in forma... etc.”

Átböngészve a Tonk Sándor és Szabó Miklós kiadta erdélyi diáknévsorok húszas éveinek tanulóit, *nem* találtunk az említett Georgius vagy Gregoriuson kívül egyetlen egy hasonló nevű *erdélyi* származású peregrinust sem a bolognai egyetemen. Tóbiásit nem vették fel a vásárhelyi szerzők név szerint, kizárólag arra szorítottak, amit Veress is közölt már 1941-ben. A korban szokás volt a nehezen írható, ejtendő család-, vezeték- vagy eredethelyből képzett neveket a könnyebbség kedvéért a nép- és országnevekkel behelyettesíteni, így aztán a martikolák tele vannak bajosan azonosítható Transylvanicusokkal, Hungaricusokkal, Pannoniusokkal vagy Saxonicusokkal.¹⁷

Hogy tényleg Bolognában időzik 1522/23-ban G. T., akit mi tehát Tóbiási Györggyel azonosítunk, azt a Janus kötetének versei, illetve supralibrosa bizonyítja, ama aranyozott betűkkel ékesített itáliai kötése a kolligátumnak 1523 februárjából. Erdélyben ugyanis ebben az időben még a korábbi gótikus ízlésű, ún. vaknyomásos német–lengyel könyvkötések dominálnak, ezeket utánozza az a kevés erdélyi mester, aki ekkortájt itthon dolgozik, majd csak a 16. század vége felé, a Báthoriak korában hódít teret a talján módi a könyvek borításában is. Annak felette a mi Györgyünknek vagy Gregoriusunknak még decemberig Itáliában kellett tartózkodnia, hiszen csak az év utolsó hónapjában áll vizsgára, mindenképpen meg akarta szerezni a doktori címet kánonjogból, hogy aztán idehaza egy derék jövedelmű plébániát vagy más magasabb egyházi/világi hivatalt nyerhessen.

A kolligátum összefűzésének rendje is feltételezésünket erősíti meg. Tóbiási olyan módon kötteti egybe a négy kiadványt, hogy a saját beköszöntője szerepeljen a gyűjtemény élén. Ez tehát a dedikáció-szerző saját példánya volt, amit Adrian Wolphardustól elsőként vett át, vagy maga hozott el a nyomdából. Ismerete Adrian Wolphardus szándékait, hiszen megvárta, míg megjelenik az utolsó darab is 1523. január 2-án, csak azután köttette be valamennyit, ugyanis e kolligátum harmadik nyomtatványában olvasható Tóbiási másik verse, mint már említettük, az utolsó levelek egyikén. Nem tévedünk nagyot, úgy hisszük, ha természetes emberi hiúságot is érzékelünk a bekötés mikéntje mögött: díszes kötést rendelt a műveknek, önnön névbetűit és minden írott szót a két fedőlapon bearanyoztatott. (A könyvön hiába kerestük, nem találtuk meg a compactor szignóját.)

Fáradtságos munkával sikerült viszont néhány adatot összeszednünk a Thabiási családról, sőt Tóbiási György személye is némiképpen előbontakozik a századok homályából. Érthetővé válnak életének bizonyos csomópontjai, melyek talán igazunkat is alátámasztják közvetett módon. Az ecceli (Hetzeldorf–Medgyesszék) elő-

¹⁷ TONK 1979: 1519-ben Bolognában tanul Martinus Pileatoris Nagyszébenből (1465. sz.); 1520 előtt Michael de Zsidve, aki 1520-ban már Ferrarában folytatja stúdiumait (1712. sz.); 1521 táján – 1523 márciusáig Adrian és Hillarius Wolphard (15. és 769. sz.). SZABÓ – TONK: 1523-ban avatják doktorrá az említett, de családnévvél nem azonosított Georgiust vagy Gregoriust (623. sz.); még egyszer előfordult Hillarius Wolphard (925. sz.). A következő bolognai Erdélyből jött peregrinusok csak 1539-ben iratkoznak be, mindkettőt Thomasnak hívják, domkosrendi szerzetesek Segesvárról, illetve Udvarhelyről. (SZABÓ – TONK: 2723. és 2724. sz.)

névvel élő szász gerébcsalád nevét ekképpen, magyaros végződéssel írta. A familia vagyonszerző ősét ugyancsak Georgiusnak hívták. A családfa tőle a következőképpen ágazik szét:¹⁸

I. György neve 1452-től bukkan fel az okmányokban, amikor birtokokat vásárol, zálogosít el vagy vesz zálogba, cserél más birtokosokkal a Szászföldön kívül, főleg Küküllő és Fehér vármegyében, Királyhalmtán, Galacon, Bábahalmán, Oláhkocsárdon, Bordon és másutt. Thabiássi I. Györgyöt, aki 1478 körül hunyt el, (szász)almási előnévvel is emlegetik a korabeli iratok, akárcsak apját Bálintot. Ennek a Bálintnak egyik fitestvére már egyházi pályára lépett, 1423–1430 között plébános volt a család főfészkeben, Eccelen.¹⁹

I. György 1458-tól kisebb megszakításokkal Medgyes és Selyk, a „két szász szék” gerébjé, vagy királybírája volt. Erőszakos ember, akit nem kevészer kell Mátyás királynak, sőt egy ízben magának a pápának is megfegyelmeznie, ugyanis túlkapásai, vagyont harácsoló törekvései révén többször került éles ellentétbe környezetével, a szász népközösséggel, más birtokosokkal, illetve az egyházi vagyona is rá szerette volna tenni a kezét. 1467-ben, amikor az erdélyi vajda és hívei, köztük a szászok főkirálybírája is összeesküvést szőnek Mátyás ellen, Thabiássi György okos számítással az uralkodó hűségén marad. Ezért aztán Korvin Mátyás különböző privilégiumokkal jutalmazza meg állhatatosságát, a „két szék” főkirálybírói székébe ülteti a hűtlenségbe esett Morgondai János helyett. Ezzel Mátyás tulajdonképpen a szászok autonómia jogát csorbította, a királyföldi németek ugyanis a korábbi években már jogot nyertek arra, hogy önállóan, a király vagy a vajda beleszólása nélkül válasszák meg előljáróikat, a gerébeket, királybírákat. Ennek felette az id. Thabiássi György megkapja a királytól Morgondai János és fia, Mihály minden birtokát is. Ám Mátyás nem haragtartó, legalábbis nem nyúlik hosszúra a Morgondaiak kegyvesztettsége, mert 1472–1473-ban arról értesítenek a kordokumentumok, hogy Thabiássiék, az apa és fiai, László, valamint Tóbiási és I. István vonakodnak visszadni Morgondai Jánosnak és családjának azokat a birtokokat, amelyeket a király '67-ben nekik adományozott, de 1472-ben elvette a megjutalmazottaktól és a kegyekbe visszafogadott másik szász gerébcsaládnak juttatott újra. Hiába követeli a király az erdélyi vajdától és alvajdától, hogy a törvény teljes szigorával lépjenek fel a már „bitorlóvá” lett Thabiássi familiával szemben.²⁰

¹⁸ A családi leszármazási táblát adja THEIL, Rudolf: *Die Hetzeldorfer Erbgrafen* = Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. XXX. (1901.) 444 2. lábjegyzetben és hiányosan — NAGY Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Pest, 1865, 229–230. Ezekhez képest az utóbb megjelent okmánytárak alapján javításra szorul mindkét családfa. Lásd *Kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556)*. Közzéteszi JAKÓ Zsigmond. Bp. Akadémiai Kiadó. 1990. 3394. és 5074. sz. regesztáit. (A továbbiakban: *Kolozsmonostor*.)

¹⁹ THEIL: i. m. 432. lábjegyzetben.

²⁰ *Uo.* 432 skk.; *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Bukarest, 1975. V. Band. Dpl. 2777, 2811, 2896, 2949, 3002, 3080. és VI. Band. Bukarest, 1981. Dpl. 3144–3978 passim. (Lásd bővebben a kötet névmutatóit.); *Kolozsmonostor*: 1103, 1790–1791, 1963, 2171, 2268. sz. regesztái.

A birtokgyarapítást I. Tóbiási és I. István folytatják. Amikor 1505-ben perre kerül sor az előbbi kettő és unokaöccseik, a Petki fivérek között (ők hárman: Petki Miklós, Antal és László Thabiási Anna gyerekei), akkor derül ki, hogy a 16. század elejére mekkora földvagyonnal rendelkezik a család a vármegyei területeken, a Küküllő jobb partján, a két Küküllő között és a Maroson innen, rész- vagy egész birtokaik vannak a következő falvak határában: Pipén, Magyarzsákonon, Feleken, Szederjesben, Szászalmásán, Somogyomban, Szénaverősen, Darlacon, Borzáson, Désfalván, Pócstelkén, Kissáronon, Kocsárdon, Gyulásban, Bordon, Bábahalmán, Magyarbényében, Gyákoson, Szászszevén vagy például Domáldon.²¹

A harmadik Thabiási fiú, László-Ladislaus (I. György legidősebb fia), az elsőszülött más pályát futott be, s ez unokaöccsének, II. Györgynek, a Janushoz verset írónak jövendő sorsát is befolyásolhatta. László, az okmányokban Ladislaus de Thabiassi, 1460-ban a bécsi egyetemre iratkozott be, talán jogi, de minden bizonnyal teológiai tanulmányokat folytatott. Tanult emberré vált, a joghoz, a közgazdagsághoz is értő férfivá, akit 1466-ban már Mátyás király kancelláriáján mint királyi nótáriust, jegyzőt említenek folyamatosan 1472-ig. Működése különösen áldásos Eccelenre, a család falujára nézve, ugyanis 1466-ban a helységnek pallosjogot szerez, vagyis a helyhatóság felléphet a településen garázdálkodókkal szemben, törvényt ülhet felettük, s akár ki is végeztetheti a gonosztevéket. Ugyanaznap még egy kiváltságlevelet udvarolt ki Mátyás királytól: Eccelen ezentúl évente kétszer országos, és szokott hetivásár tartható. Fontos privilégium, ugyanis ez a gazdasági fellendülés egyik legbiztosabb útja a középkorban, ilyformán, vásárai révén a falu a környék legfontosabb településévé válik. A templomot fallal és bástyákkal kerítik körül, s a család ezentúl 1557-ig a templomban saját sírboltjába temetkezik.²²

Ami közleményünk szempontjából azonban sokkal lényegesebb, hogy Thabiási László akkor működik a budai királyi kancellária kötelékében, amikor Vitéz János és Janus Pannonius a királyi kancellária szellemi irányítói. Lászlónak tehát ismernie kellett a kiváló humanistákat, és, mint láttuk, alkotásaik éppen ebben a szűk, de annál nagyobb hatású értelmiségi-főhivatalnoki körben váltak ismertté, itt terjedtek világi közegben. Thabiási László valószínűleg már Bécsben belekóstolt a Magyarországon újnak számító eszmékbe és műveltségbe, Budán alkalma volt kapcsolatot tartani Janusszal és körével, s ezt a szellemet közvetítette, és minden bizonnyal kéziratos másolatokat is hozott magával Gyulafehérvárra. 1473 körül ugyanis már nincs a királyi fővárosban, hanem az Erdélyi Püspökség székhelyen

²¹ CSÁNKY Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Bp. 1913. V. 844, 967. Birtokaik vannak Doboka vármegyében is, Babócon, illetve Fehér vármegyében: Hidedgízen, Bolyában, Saldorfban, Mihályfalván, Szászvevén, Szentiványfalván, Kövesden stb. Vö. THEIL: *i. m.* 458.

²² Tanulmányaira lásd TONK 1979. 1244. sz. tételét. Jegyzői működésére: *Urkundenbuch* VI. 3772, 3833, 3646. stb. sz. okleveleket. Az említett kiváltságlevelek *uo.* 3504–3506 és TEUTSCH, Georg Daniel: *Geschichte der siebenbürger Sachsen*. Köln–Wien, Böhlau Verlag, 1984. I. 180–181.; THEIL: *i. m.* 456–457.

bukkan fel, mint plébános, majd prépost. Nem kizárt, hogy akkor vált meg, vagy távolították el a jegyzői hivatalból, mikor Janus és Vitéz János 1471–72-es Mátyás elleni összeesküvésére fény derült. Mátyás még 1464-ben átszervezte a kancelláriát, majd 1471-et követően gyakori személycseréket hajtott végre a központi hivatalokban. Ennek során kerülhetett el Thabiássi László a Duna partjáról a Maros mellé.²³ Nem hisszük, hogy megérte a Jagellók korát, ugyanis 1490 után nem említik az élők között, de egyike lehetett azoknak, akik Fehérváron továbbéltették Janus szellemét. Végeredményben a magyar humanisták utolsó teljes nemzedéke még mind Mátyás kreatúrája volt. Valamennyien nosztalgiával emlékeztek vissza az ország fokozatos leromlása és hanyatlása idején, a Mohács előtti húsz–harminc esztendőben, a Corvin-könyvtárra, a szellemi és anyagi jólét elmúlt aranyszázadára.

II. György, aki 1522–1523-ban a bolognai univerzitás „polgára”, valószínűleg a 15. század utolsó éveiben született, tekintetbe véve, hogy az erdélyi diákok általában életük harmadik évtizedében iratkoztak be a külföldi felsőiskolákba. Készítést a családi környezettől éppenúgy kaphatott, mint Gyulafehérvárról, ahová, úgy gondoljuk, iskolába járhatott. Tekintetbe véve, hogy a család birtokai főleg Küküllő és Fehér vármegyékben találhatók, emezek pedig egyházilag az Erdélyi Püspökségnek vannak alárendelve (míg a szászöldi plébániákat kivették a fehérvári püspökség hatásköréből, s am azok egyenesen Esztergomhoz tartoztak, ugyanakkor Selyk és Medgyes a 14. században a fehérvári főesperességbe tagozódott be), minthogy a Tóbiási-Thabiássi család a vármegyei nemesség szokásai szerint élt, az iskolaválasztáskor Gyulafehérvár káptalani scholája gyakorolhatta a nagyobb vonzerőt az ecceli Thabiássiakra. Ismernie kellett már itthonról a Wolphard testvéreket, akikkel, mint láttuk Bolognában kapcsolata még szorosabbá vált. Hillariusszal talán egyidős, Adrian ugyanis néhány évvel korosabb volt náluk, s nem kizárt, hogy példájuk, biztatásuk hatására peregrinált ő is Itáliában.²⁴

Biztos mecénással rendelkezik, aki tanulmányi költségeit fedezhette: testvére, Péter († 1528). Emez politikai, közigazgatási pályát futott be, 1515 és 1528 között, akárcsak nagyapja, I. György († 1478 körül), Medgyes és Selyk székek királybírája, 1521-ben II. Lajos királytól kiváltságlevelet kap, s már 1515-ben örökös gerébbé nyilvánítják, és a vármegyei nemességgel egy sorba emelik. A két szász törvényhatóság első és talán legvagyonosabb politikai tényezője. A Mohács utáni kettős királyválasztás (1526) zűrzavarában I. Ferdinánd király híveivel szemben Szapolyai János pártjára áll. A kettősség amúgy is megosztotta az erdélyi németeket, Ferdinánd mindenképpen igyekezett a maga számára megnyerni nyelvtestvéreit. Ezért is kül-

²³ TONK 1979. *uo.*; BÓNIS György: *Jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Bp. Akadémiai Kiadó. 1971. 234. ill. 226–227.

²⁴ Első okleveles említése *Kolozsmonostor*. 3394. sz. regesztájában, fivéreivel (II.) Istvánnal és Péterrel együtt. Az egyházmegyei beosztásra lásd *Erdély története*. Bp. Akadémiai Kiadó. 1986. I. 370 — térkép; MARTON József: *Az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye története*. Gyulafehérvár, (1993) 29.

dötte Erdélybe és Moldvába Georg Reicherstorffert, az ismert diplomatát és földrajzi utazót, titkárát és ügynökét. Tóbiási Péter (Petrus Thabyassius) ellenszegül az ügynök szándékainak, ezért Reicherstorffer két orgyilkost küld ellene és Morgondai János házába. Mindkettejüket legyilkolják, Pétert éppen fürdőházában lepték meg a fizetett orvok az 1528. év szökőnapján.²⁵

II. Tóbiási György, a Janus-kolligátum tulajdonosa és dedikátora 1523 után, úgy hisszük, már nem folytatott újabb tanulmányokat, hiszen a Mohácsot követő fejtelten közállapotok, a bizonytalan politikai légkör, testvérének meggyilkolása nem kedveztek többé a műsáknak. Annyit azonban még 1524 körül elért, hogy a Szében tőszomszédságában fekvő Szentersébet (Hammersdorf, más néven Gusterița) jövedelmező plébániáját megkapta, hol 1543 vagy 1544-ben hunyt el.²⁶ Hogy megérintette volna a lutheri reformáció vagy állhatatos maradt katolikus hitében, erre nem tudunk felelni. Könyvtára azonban – kell másutt is rejtőzködni G. T. szignójú köteteknek – szétszóródott, s a Janus Pannonius Bolognában nyomtatott műveinek újabb tulajdonosa negyven évvel később jegyzi be magát a könyvbe.

Mielőtt a következő könyvgyűjtőkről szólnánk, engedjék meg, hogy néhány fogalmat a magyar olvasó számára világosabbá tegyünk. Meg kell magyaráznunk azt a kettősséget, amely a szász székek és a vármegyei jogállapotokat jellemezte a birtokviszonyok és életmód tekintetében.

A már többször szóba hozott gerébek a 13. században az Erdélybe települő és telepített német („szász”) népcsoportok katonai vezetői voltak. Vezető szerepüket megőrizték a következő századok folyamán is, hiszen egy személyben örökös jogon töltötték be a bírói, közigazgatási és katonai parancsnok tisztét. A szászok felmentést kaptak a királyi kiváltságok alapján, mint hospesek, vagyis telepítettek, attól, hogy személyesen hadba vonuljanak az uralkodó vagy a vajda hívására, ellenben bizonyos számú katonát kellett kiállítaniuk a közösség költségén. Erről gondoskodott a geréb, akinek kezébe a kollektív adót is letették a székek. A vezetőnek magánvagyonra is volt, ingatlanok birtokosa, akárcsak a nemesség tagjainak és a szabadállású királyi alattvalóknak. Lényegében őket is a nemesség közé számították. Ugyanakkor a gerébekeket kötik a szász közösségi jogszokások („*ius theutonicus*”), amelyek akadályozták hogy birtokot szerezzenek a Szászföldön. Éppen ezért arra törekedtek, hogy az ún. Királyföldön kívül jussanak possesszióhoz. A Thabiásiak, mint utaltunk erre, elsősorban a Küküllő jobbpartjától északra kerültek tekintélyesebb porciók és egész falvak birtokába. Thabiási István fia, János, a vármegye legnagyobb birtokosaként 1542-ben küküllői főispán gyanánt fordul elő egy oklevélben,

²⁵ *Archiv.* XV. (1879.), 55.; *ua.* XXVI. (1894.), 268.; *ua.* XII. (1874.), 290.; THEIL: *i. m.* 444–447, 459–463.

²⁶ THEIL: *i. m.* 444. Egy a szebeni Állami Levéltárban őrzött oklevél szerint, úgy tűnik, 1544-ben még él és fivérével, Jánossal együtt egy ékszervásárlási ügylet és zálogosítás szereplői. *Vö. Inventarul protoalelor primăriei Sibiu 1521–1700.* Bucuresti, D. G. A. S. 1958. Nr. 201.

s ugyanakkor az alakuló erdélyi állam első ideiglenes fejedelmi tanácsának tagja is lesz. Követként járt Petru Rares vajdánál Moldvában az előző esztendőben.²⁷

Családi nevüket az eredetközségtől Tabiástól vagy Táblásról (románul Dupuş, németül Tobesdorf) kölcsönözték, s mindvégig az i vagy j, y magyar képzőt is használták, akárcsak a többi szász főrangú családok, pl. Talmácsi, Kelneki, Alvinci, Vingárti Geréb stb. famíliák. Ez a gerébréteg a vármegyei nemesség életformáját is igyekezett mindenben követni, összeházasodott a legvagyonosabb magyar családokkal. A Tóbiásiak esetében, amint a családfán is látható, leány- és fiúágon a Petkiekkel és a Bánffyakkal léptek házassági szövetségre, de a század derekára-végére, már csak leányágon öröklődött tovább a vagyon. A Thabiásiak címerét befelé fordíthatták az ecceli kripta fölött.²⁸

És még egy érdekesség: a Thabiásiak két nemzedékében is előfordul a Ladislaus-László keresztnév, amely a magyarság körében különösen népszerű, hiszen László egyike a három magyar szent királyoknak; a Nagyváradon eltemetett uralkodó sírjánál történt csodatételek, legendás élete igen vonzóvá tették kultuszát Erdélyben is, elsősorban a magyarok között, mint katonaszentét, athleta patriaenak, a haza bajnokának címezték gyakorta. Szent Mihály mellett Erdély másik védszentje volt. Talán nem tévedünk, ha ebben a névválasztásban is a magyar nemességhez való közeledést, a beolvadási szándékot sejtjük.

Itt következnek a szerescsenmosdátás: egykori tévedésünk helyreigazítása. Akkoriban (1978-ban) így írtunk: „A kolligátum járt Dankanits Ádám kezében, aki említi is a XVI. századi erdélyi olvasmányok során, de figyelmét, úgy látszik elkerülte a második munka utolsó lapján és a harmadik címoldalán található bejegyzés, mely a könyv birtokosainak egyik hiányzó láncszemét pótolja. Írója kocsárdi Gálffi János, ki e könyvet patrónusának, Báthori Kristóf erdélyi fejedelemnek ajándékozta hódolata jeléül. S bár a szövegek nem árulják el az adományozás időpontját, sikerült mégis megközelítő pontossággal meghatároznunk azt.

Mínthogy magát Gálffi a bejegyzésben főudvarmesternek és belső fejedelmi tanácsosnak mondja, e két méltósággal Báthori Kristóf országglása idején csak 1578 márciusa után találjuk őt, miről kinevezési okmánya is tanúskodik. Ez tehát az adományozás alsó időhatára. A felső természetszerűleg egybeesik Báthori Kristóf halálával, mely 1581 májusában következett be. Ezek szerint tehát a kötet 1578 márciusa és 1581 májusa között került Báthori Kristóf tulajdonába. [...] Nincs semmiféle említés arra nézve, hogy Gálffi átadta volna a kötetet patrónusának, de nincs okunk, hogy kételkedjünk eredeti szándéka megváltoztatásában. Egy nagyon merész feltételezéssel azt is megkockáztatjuk, hogy a könyv Váradon került Gálffihoz, mínthogy ebben a városban élt. Másfelől azt sem szabad számításán kívül

²⁷ Archiv. XII. (1874.), 104.; TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. Bp. Akadémiai Kiadó. 1980. 35.; *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*. Kronstadt, 1896. III. 100. 1551-ben már mint özvegyről beszélnek (*Kolozsmonostor*. 5074. sz. regeszta).

²⁸ *Erdély története*. I. 332–333.

hagyni, hogy a török hódoltság (1660) előtt Várad fontos humanista központ, ahol Janus Pannonius kultusza élt és hathatós művelődési tényező volt. Különben Gálffit a fejedelemhez igen bensőséges viszony fűzte, 1571-től Báthori haláláig annak közvetlen környezetében szolgált.”²⁹

Nos, tévedésünk forrása akkor és ott saját felületes olvasatunkban rejtőzött. Mikor a régi közleményt ismét előhalásztuk az iratrendező mélyéről, feltűnt, hogy a bejegyzés szövegét nem közöltük, csupán a feljebb ismertetett és kommentált „átiratát”. Elő hát az inkriminált részekkel! A több éves, azóta szerzett tapasztalatok birtokában – már régen nem hiszünk tévedhetetlenségünkben – rögtön meglepett az azonos kéztől származó bejegyzés különös kettészakítottsága, s főleg helyének rendhagyó volta. Ez a két levélre terjedő, különben egybetartozó „ajándékozási szándék” sehogy sem magyarázható, hiszen a megajándékozott és az adományozó személye mindig együtt szokott szerepelni az autográf bejegyzésekben, nem két különböző részre szakítva, a kolligátum két darabján egymástól elválasztva. Mint arról az eredeti 1523-as kötés tanúskodik, a könyvet nem bontották szét, nem külön-külön írták bele az ajánlásokat, majd újra összefűzték, ami minden elemi logikának élesen ellentmondana. Világosabban fogalmazva: a második kolligátum (*Sylva panegyrica Guarini*) zárólevelének hátoldala, a verzőja eredetileg tiszta volt, egyetlen nyomtatott betűt sem sajtoltak rá. Ide került fel harántírányban, természetellenes módon, azaz a könyv nyomtatott soraihoz viszonyítva merőlegesen („keresztben”) a Báthori Kristófhoz intézett hódoló széptevés: Spectabiliac magnifico domino d[omi]no Christophoro Bathori de Somlio Vaivode Transilvanie et Siculorum Co[m]itis d[omino] d[omino] nobis Clementissimo. (Tekintetes és nagyságos somlyói Báthori Kristóf, erdélyi vajdának és a székelyek ispánjának, legkegyelmesebb urunknak.) A harmadik kolligátum (*Elegiarum liber unus*) címoldalán, az előbbi írással szemben, a könyv címe fölött ugyanaz a személy ezt jegyezte be: Magnifico d[omi]no Joanni Galphi de Kotsiard Supremo cubi[c]ul[ario] ac intimo Consil[iar]io Illustri[ssim]e do[mi]ne Vaivode Transil[vanie] d[omino] d[omino] suo Gratio[s]i[s]sim[o]. (Nagyságos kocsárdi Gálffi János főudvarmester úrnak, a kegyelmes erdélyi vajda ónagysága belső tanácsosának, urának, a legháládatosabban.) Formailag és ténylegesen kimeríti az ajánlás fogalmát, de nem a könyv ajándékozására vonatkozik.

Egyrészt, ha ragaszkodnánk eredeti feltevéssünkhöz, és a könyvet valóban Báthori István bátyjának adományozták volna, akkor ez a szöveg az első kolligátum első oldalára, vagy az előzéklapok valamelyikére került volna, azaz a könyv legelejére, hogy azonnal szembetűnjék, s nem rejtik el a kötet belsejébe. Ugyanis, ha igaz az a megállapításunk, hogy a Gálffi és Báthori Kristóf egyidejű említése a megjelölt címekkel csak 1578 és 1581 között volt lehetséges, és a sorok élő államférfiakra vonatkoznak, nem pedig történeti feljegyzések számára készült emlékeztető sorok, akkor bizony könyvünk említett kezdőlapjai még teljes tiszták voltak, senki semmit

²⁹ Lásd az 1. sz. jegyzetet.

nem írt reájuk, ugyanis az első ismert tulajdonos, aki Georgius Tabiasius követte és bejegyezte magát a Janus írásait tartalmazó gyűjteménybe, az majd csak 1585-ben cselekszik ilyképpen, amikor Báthori Kristóf „vajda” már nincs az élők sorában.

Másfelől, a könyv egyik nem azonosítható, közbeeső birtokosa, mielőtt levélhez, folyamodvány íráshoz vagy kérvényezéshez fogott volna, íráspróbát tartott a keze ügyébe eső tiszta lapokon, gyakorolta a megszólítást, a címzést, ami majd reákerül tiszteletteljes felfolyamodványára. Ezúttal rögtön gondolkodóba ejtett: ha az ajánlás tényleg Gálffi Jánostól származik, miért nevezi önmagát rendhagyó módon és szerénytelenül magnificusnak, nagyságosnak, midőn ezt csak mások teszik, ha Gálffihoz intézik szavaikat vagy soraikat. Ilyformán a legnagyobb valószínűséggel csupán arról árulkodnak a tollpróbák, hogy egy meg nem nevezett személy levelet kívánt átnyújtani, küldeni Báthorinak és/vagy Gálffi János fejedelmi tanácsosnak és főudvarmesternek, s a biztonság kedvéért előbb leírta a nevezettek teljes címét, hogy majd el ne vétse, amikor a tisztázati példányt fogalmazza. Meglehet, hogy nem bízott latin tudásában, megkért valakit, hogy diktálja le neki a két főúr titulusait. Erre vallanak a szokatlan elhelyezésen kívül a két szövegben az apróbb javítások is. Az sem kizárt, hogy előbb a kérvénnyel magát Báthori Kristóft akarta nyaggatni, utóbb azonban meggondolta magát, s alábbadta, úgy gondolta, Gálffin keresztül biztosabban vezet az út a fejedelem kezéig. Különbözik az, hogy Gálffit domino suo-nak, urának mondja, nem jelenti föltétlenül, hogy Gálffival szemben ténylegesen hűbéresi viszonyban állott volna. Lehet ez udvariassági forma, hízelgés, törleszkedés, de talán a rokonszenv sem kizárt még a mord 16. századvég idején sem...

*

„Janus nem élhetett tovább, ahogy a Jagelló-kori Janus-filológia [...] továbbélését megtervezte: az iskolán keresztül és a deákos nemzet közműveltségének részeként – állapítja meg Mezey László a reneszánszkor magyar költészetéről, benne Pannonius utóéletéről szólva. – Irodalomtörténeti sorsa ezzel megpecsételődött. Irodalmi tudatot, alkotást már az iskoláskortól befolyásoló auktor nem lett belőle. Ilyen értelemben nem is élt tovább. Továbbélését nem az iskola, hanem a könyvtár biztosította. S ez a hűséges Sambucus érdeme. Kiadások körül szorgoskodó gondoskodásával elérte, hogy ha nem is sokan, de tudtak a költőről, egy kevésbé olvasták is. De hogy szélesebb körben váljék ismertté, azt nem sikerült elérnie.” Holott a kiadásokat tulajdonképpen Zsámboki és elődei, Magyi Sebestyén vagy Wolphardus Adrian tankönyvnek szánták a poétika osztályok számára. Hogy nem lettek azzá, annak magyarázata a felekezeti megosztottságban rejlik, „mert a katolikus és protestáns tanrendek nem biztosítottak számára helyet”. Nem fért bele az oktatás szűkebbre szabott eszmei, morális kereteibe.³⁰ Ezért találunk olyan ritkán az

³⁰ MEZEY: *i. m.* 531–532.

iskolai könyvtárak állományjegyzékében Janus Pannonius-műveket. Inkább a magánkönyvtárakban őrizeti az értők megfogyatkozott kis serege a 16–17. században.

A fenti idézet a mi esetünkben is megállja a helyét, ugyanis akadt Tóbiási György után két olyan tulajdonosa a kötetnek, akik érdeme szerint becsülték a jó és műves latin verset. Erről győz meg a kolligátum előzéklapján olvasható bejegyzés: *Hunc librum Michael Colosuari dono dabat fr[at]ri suo Jeremiae Colosuari pro memoria fraterni amoris. Anno d[omi]ni 1585 10 Aprillis iuxta nouum Calendariu[m].* (Ezt a könyvet testvéri szeretete emlékéül ajándékon adja Kolozsvári Mihály testvérének, Kolozsvári Jeremiásnak az Úr 1585. esztendejében, április 10-én az új naptár szerint.) A „*novum Calendarium*” ez esetben a Gergely pápa által 1582-ben elrendelt naptárreformra utal. Erdélyben hivatalosan 1590 karácsonyától vezették be, ekkor igazították hozzá a kalendáriumi időszámítást a reális csillagászati időhöz, tíz nappal ugrottak előbbre, hogy behozzák a Julianus-Ptolemaiosz féle napszámításból eredő lemaradást. (Az országgyűlés határozata 1590. szeptember 21-én született meg: „Továbbá megbecsülvén a nagyságod [Báthori Zsigmond fejedelem] ennyiszor való megtalálását és kegyelmes intését, és azt is tekintvén, hogy a napokban való különbözőség több confusiót ezután közinkbe ne szerezzen, az új kalendáriumot, melyet a többi szomszéd keresztyén országokban is bévettetenek immár, mi is bévettük és országul acceptáljuk, de ilyen conditioval, hogy semmiben a megyesi generális gyűlésben [1588] végeztetett articulusoknak ne derogáljon, és evvel való élésünk ideje a jövőendő [1590.] nagy karácsony napján kezdessék.” A megyesi országgyűlésen, mint emlékezetes, Báthori Zsigmondot olyan feltételek mellett választották meg a rendek, hogy az országból kitiltja hivatalosan a Jézus Társaság tagjait, akiknek jelenlétét a protestáns rendek sérelmezték. Erre hivatkoznak a naptárreform bevezetésekor is, mert a közhiedelem ebben a kolozsvári jezsuiták mesterkedését látta, ugyanis a külföldről jött atyák voltak az időszámítás erdélyi kiigazításának legfőbb szószólói. Magyarországon az országgyűlés már két esztendővel korábban hivatalossá tette a Gergely-naptárat.)³¹

A hosszabb zárójelet nem olcsó tudományoskodásból nyitottuk, vagy, hogy jólétesültségünket csillogtassuk az olvasó előtt, hanem mert Kolozsvári Mihály, aki az emlékkönyvet öccsének nyújtja át, 1585-ben már az új naptár szerint keltezi ajánlását, amikor az még nem vált hivatalossá Erdélyben, sőt ellenszenvet vált ki a protestánsokból. Ezek szerint Mihály és valószínűleg öccse is a jezsuita módi híve, s a Janus-kolligátum a Szászföldről elkerülve Kolozsvárott bukkan föl, ami nem meglepő, hiszen a város egyre inkább Erdély szellemi központjává növi ki magát, lakosságának a fele még mindig szász, akik többé-kevésbé még ápolják a kapcsolatot, már csak a nyelvi azonosság folytán is, a szebeniekkal, brassaiakkal vagy segesváriakkal. A régen holt pécsi püspök művét akadt aki még olvasta, becsülte a Jagelló-kor tűntén is. Talán nem vétünk a történeti igazság ellen, ha feltételezzük, hogy ama Michael Colosuari azonos Michael Alart Claudiopolitanusszal, aki 1585-

³¹ EOE III. 374.; KNAUZ Nándor: *Kortán hazai történelmünkhöz alkalmazva*. Bp. 1876.

ben körülbelül kamaszkorú, úgy 12–13 esztendő, szép írású, értelmesnek ítélni kézzvonásai alapján, ekkor fejezhette be az iskola poétika osztályát. Szülei ugyan protestánsok voltak, de ő minden bizonnyal a Báthori István alapította kolozsvári Jezsuita Kollégiumba (a „Báthori-egyetemre”) járt, ugyanis két esztendő múltán, 1587-ben Krakkóban belépett a rendbe, 1600-ban Rómában a Jezsuiták Szemináriumának hallgatójaként látjuk viszont. Három évvel később hívják haza, szükség van Erdélyben tanult katolikus papokra, szerzetesekre, mert a reformáció egészen megkritikotta soraikat. Kolozsváron működik, majd még 1604-ben Gyulafehérvárra rendelik tanítani. Midőn két nemesúr kibékítésére igyekezett, akkor gyilkolták meg fejedelmi vadaskertjében, egy kis erdő mélyén.³²

Kolozsvári Jeremiásról semmi közelebbit nem lehetett kideríteni, nem szerepel, vagy nem azonosítható a közzétett kolozsvári polgárjegyzékekben. Egyetlen tény, amit hozzáfűzhetünk, hogy nevét többször is megörökítette a könyvön, a címoldalra, a díszítőkeret címerpajzsában. Írásából ítélve megérte a felnőttkort.

*

Közvetett bizonyítékok alapján állíthatjuk, hogy a könyv visszakerült, vagy el sem hagyta Kolozsvárt, ugyanis a következő név viselője közismert kolozsvári polgár volt, nem is akárcsi, hanem az erdélyi unitáriusok püspöke, Valentinus Radecius, vagy eredeti nevén Radeckzy († 1632). Ővé a Janus-gyűjtemény 1621-ben, amikor nevét feltünteti az első címlapon. Azt állíthatjuk tehát, hogy a bolognai kiadású Pannoniusok továbbra is német közegben keringenek, ti. Michael és Jeremias Alart is, nevük után ítélve, a szász „náció” tagjai lehetnek, Radetius pedig, minthogy Lengyelországból került Kolozsvárra, soha nem tanult meg magyarul, németül prédikált és értekezett, holott az egész erdélyi antitrinitárius irányzat superintendense, egyházi vezetője volt, nem csupán a szász szentháromságtagadóké. Hívei 1605-ben hívták Lukavicéből Kolozsvárra másodpapnak. Szülővárosa a Balti-tengerparti Dancka volt. Rövidesen az erdélyi város unitárius iskolájának rektora lett (1605–1606). Amikor a kötet birtokába jutott, már öt esztendeje püspökként és négy éve a város első papjaként működött. Valószínűleg 40 dénárnyi nevetséges összegért vásárolja meg a ritka kötetet Kolozsvári Jeremiástól, ugyanis ez az összeg áll a Radetius előtti tulajdonos neve után, ugyanolyan tintával és hasonló írással bejegyezve, mint K. J. aláírása. A püspök nagy bibliofil hírében állott, számos könyvet hozhatott magával Lengyelországból, még többet szerzett Kolozsvárott és Erdély-szerte. Könyvtárának darabjai majd minden jelentősebb hagyományos közgyűjteményben felbukkannak, ami azt jelenti, hogy fiai elavultnak ítélték és eladogatták a fő-

³² SZABÓ – TONK: 1914. sz. tétel.

leg 16. századi kiadású köteteket, noha mindhárom Radetius-utód értelmiségiként kereste kenyerét.³³

*

1632 után a könyv sorsa megint ködbe vész. Hiányoznak a hidak, amelyek összeköthetnék a tulajdonosokat egymással. Lehet, hogy a kolozsvári Református Kollégium szerezte meg, kapta adományként, de erre egyetlen egy vonás sem utal a kolligátum lapjain, ugyanis az iskolai bibliothéka 1666–1668-as katalógusában szerepel egy „Joannis Pannonii Poemata” tétel, amely negyedretű, mint a mi kolligátumunk valamennyi darabja, de e tétel mellé egy későbbi kéz a leltárellenőrzés során odaírta, hogy hiányzik.³⁴ Mindez csak tapogatózás a sötétben, túlságosan simulnának egymáshoz a tények, ha feltételezésünket bizonyossággként igyekeznénk felmutatni. A kételyek és kérdőjelek mindig ott lappanganak a tanulmányok sorai mögé húzódva.

³³ ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Bp. 1977. 497.; GÁL Kelemen: *A kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568–1900)*. Kolozsvár, 1935. I. 128., II. 391. A marosvásárhelyi Teleki – Bolyai könyvtárban a következő könyvek találhatóak a Radetius-gyűjteményből: 1. GUAGNINI Alessandro: *Rerum Polonicarum tomi tres*. (Frankfurt am Main, 1584.) B o-5229.; 2. PONTANUS, Johannes Jovianus: *Carminum... omnia pars 1–2*. (Basel, 1531.) T o-1470 a; 3. CHYTRAEUS, David: *Libellus de morte et vita aeterna. Pars. 1–2*. — AEMILIUS, Georgius: *Imagines mortis... epigrammatis*. (Wittemberg, 1590.) T o-224.; 4. GEMMA, Reinerus: *Arithmeticae practica methodus facilis*. (Leipzig, 1588.); 5. LOSSIUS, Lucas: *Arithmetices erotemata puerila*. (Leipzig, 1593.); 6. PISCATOR, Johannes (Neapolitanus): *Arithmeticae compendium pro studiosis*. (Leipzig, 1592.); 7. STEINMETZ, Mauricius: *Arithmetica praeepta in quaestiones redacta*. (Leipzig, 1575.); 8. HEDERICH, Bernhard: *Libellus atronomicus*. (Rostock, 1598.) A 4–8. sorszámúak egyetlen gyűjtőkötetbe foglalva. Jelzet: o-30483.; 9. HIERONYMUS Sanctus: *Opus epistolarum I–II*. (Basel, 1524.) B f-193.; 10. BIBLIANDER, Theodor: *Temporum... supputatio*. (Basel, 1558.); 11. [Koran.] *Machumetis Saracenorum principis*. (Ed. Theodor Bibliander.) (Basel, 1550.) A két utóbbi egybefűzve, jelzete: B f-532.; 12. GALÉNOSZ: *Simplificium medicamentorum facultatibus lib. XI*. (Paris, 1543.) 0785.; 13. LIPSIUS, Justus: *Antiquarum lectionum*. (Antwerpen, 1575.); 14. LIPSIUS, Justus: *Electorum liber I*. (Antwerpen, 1580.); 15. CARRIO, Ludovicus: *Antiquarum lectionum commentarii III*. (Antwerpen, 1576.) Az utóbbi három egybekötve, jelzet: o-1005.; 16. MUSCULUS, Wolfgang: *In ambas apostoli Pauli ad Corinthios epistolas*. (Basel, 1559.); 17. MUSCULUS, Wolfgang: *In epistolam apostoli Pauli ad Romanos commentarii*. (Basel, 1555.) A 16–17. egybekötve, jelzete: o-2287.; 18. ERASMUS, Roterodamus, Desiderius: *Adagiorum chiliades*. (Basel, 1559.) o-2390.; 19. SOCINUS, Faustus-Dávid Ferenc: *De Jesu Christi invocatione disputatio*. [Raków, 1595.] o-2715.; 20. CRINITIUS, Petrus: *De honesta disciplina lib. XXV*. (Lyon, 1543.) o-2867.; 21. LONICER, Philippus: *Chronicon Turcicorum I–II*. (Frankfurt am Main, 1584.) T o-3417 a. Ezekhez csatlakozik már bemutatott négy Janus Pannonius-mű is, mellyel együtt Marosvásárhelyen 25 munkát őriznek az egykori kolozsvári unitárius püspök gyűjteményéből.

³⁴ SIPOS Gábor: *A kolozsvári Református Kollégium könyvtára a XVII. században*. Szeged, 1991. 78: 96/b számú lábjegyzet.; *Erdélyi könyvesházak II. Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed...* (Szerk. MONOK István, NÉMETH Noémi, TONK Sándor.) Szeged, 1991. 57.; HERPEI: *Adattár*. III. 257.

Van viszont egy sokkal szilárdabb támpontunk, amely nyilvánvalóan mutat már a cél felé, a könyv útjának végső szakasza ettől kezdve zökkenőmentesebb. A *Panegyricus Iacobo Antonio Marcello Patritio Veneto*, tehát az elsőnek bekötött Janus Pannonius-verskötet címlapján Kolozsvári Jeremiás és Radecius Bálint neve után egy harmadik tulajdonos-bejegyzés fogad: Coll. N. Enyed., majd vele szemben az előzéklap verzóján az enyedi reformátusok főtanodájának könyvtári helyrajzi száma is: Tc. Teleki ord. 4r. lib. 43. Ezek szerint tehát az iskolai gyűjtemény ún. Teleki-thékájában tartották a könyvet, a negyedik polcon, mint a 43. számú kötetet. Ne tévesszen meg senkit a Teleki-théka megjelölés. A közismert marosvásárhelyi könyvesház mellett ezzel a névvel illették Nagyenyeden, Székelyudvarhelyen vagy Sepsiszentgyörgyön is azokat az adományként szerzett állományokat, melyeket a Teleki-család valamelyik tagja végrendeletileg hagyományozott vagy adott a mondott kollégiumoknak a századok folyamán. A Telekiek, mint Erdély egyik legismertebb és gazdagabb református famíliája, gondviselői, kurátorai, támogatói voltak a hazai protestáns iskolaügynek és egyháznak. (A családi legenda szerint rokonságot tartottak Janus Pannoniusszal, akit őseik sorában oldalági rokonnak tekintettek, mint a Garázda nemzetség tagját, melyből a Telekiek magukat is származtatták. Ez a „vérségi” kapcsolat is vezérelte Teleki Sámuel grófot, a vásárhelyi könyvtáralapítót, midőn hozzákezdett Janus Pannonius valamennyi fellelhető művének összeszedéséhez és kiadásához a 18. század második felében.)

A nagyenyedi Teleki-théka alapítója Teleki József († 1732), Árva Bethlen Kata (1700-1759) második férje volt. A Teleki-família minden nemzedékében szép számmal akadt könyvszerető, könyvgyűjtő emberek, Teleki József a sorostélyi kastélyában gyarapodó könyvesháza számára szerezte meg a kötetet, talán éppen Kolozsvárott. Felesége, sokak szerint éppen e gyűjtemény láttán, olvastán, hitvestársa buzdítására kapott kedvet, hogy maga is magyar bibliothécát alapítson. A Teleki József-féle gyűjtemény a tulajdonos végakarata szerint a nagyenyedi reformátusok kollégiumába került; Bethlen Kata 1739 körül adta át az iskolának. A kötetet a kollégium diákkönyvtárosa, Szilágyi Márton látta el a tulajdont bizonyító írott exlibrisszel és helyrajzi számmal. (Az 1744-ben beiratkozott Márton deák 1751–52-ben kapta a feladatot a könyvtárat felügyelő professzortól, hogy a Teleki-théka valamennyi kötetét leltárba vegye.)³⁵ Teleki József, különben az enyedi kollégium főkurátora volt.

³⁵ LUKINICH Imre: *A bethleni Bethlen család története*. Bp. 1927. 524. A könyvtár enyedi sorsához lásd: TUROWSZKY Sándor – VITA Zsigmond: *Biblioteca Bethlen din Aiud*. Bucures-ti, 1957. 9.; JAKÓ Zsigmond: *Írás, könyv, értelmiség*. Bukarest, Kriterion. 1976. 211.; VITA Zsigmond: *A Bethlen Kollégium diákkönyvtárosai a XVII–XIX. században*. In: Uő: *Művelődés és népszolgálat*. Bukarest, Kriterion. 1983. 32.; JAKÓ Zsigmond – JUHÁSZ István: *Nagyenyedi diákok 1662–1848*. Bukarest, Kriterion. 1979. 156.

Az előbbinek unokaöccse volt, a nagy Teleki Mihály († 1690) unokája, Sándor fia, Teleki Sámuel (1739–1822), a marosvásárhelyi Téka birtokosa. József nagybátyja örökébe lépve, az iskola főgondnoka is, 1767-től kezdődően haláláig.³⁶

Teleki Sámuel klasszika-filológiai érdeklődése közismert. Figyelmét Janus Pannonius költészetére Petrus Wesseling (1692–1764) holland történész professzora hívta fel Utrechtben, s ennek sarkallására mélyedt el a Janus-filológia útvesztőiben. A kitartó kutatómunka eredménye két évtized múltán mutatkozik meg, mikor 1784-ben Utrechtben két kötetben jelenteti meg modern kritikai jegyzetek kíséretében Janus Pannonius műveit. Amint egyik levelében Kollár Ádámnak, a bécsi császári könyvtár tudós órének írja 1764-ben „úgy elragadott a népszerű és elegáns költő iránti szerelem, hogy nem kímélek semmi fáradságot és költséget, hogy vele foglalkozzam és őt helyreállítsam”. Valóban gyűjteményében nem csupán az elérhető, megvásárolható Janus-kiadások sorakoznak a polcokon (szinte hiánytalan a 16. században megjelentek köre), de ott vannak azok a másolatok is, melyeket 1760-as évektől kezdve íratott és ír le Bécsben és más gyűjteményekben található példányok, manuscriptumok alapján.³⁷

Erdélyben is tudakozódik a létező kötetek iránt, így bukkan rá az enyedi kolligátumra. Megvásárolta, ajándékba kapta, elcserélte? Nem kideríthető egyelőre. Tény, hogy 1767 és 1780 között került tulajdonába. A kiadványok szövegét segítőtársaival, főleg Kovásznai Tóth Sándor marosvásárhelyi professzorral együtt tüzetesen átvizsgálhatja, összeveti a későbbi-korábbi változatokkal, filológusi pontossággal törekszik helyreállítani a szöveghűséget. Bartholomeus Wild utrechti nyomdász szinte tökéletes kéziratot kap kézhez, s ha valami homályos lenne, ott van kéznél a városban tanuló Zilahi Sámuel, Teleki Sámuel alumna, Kovásznai Sándor professzor kedvenc tanítványa.³⁸

Nyomozásunk végére érve, illik a szerzőnek önmagát mentetgetni. Így tettek már elődeink is. Tudjuk, hogy sok részlet felderítése még várat magára, s a múlt nem adja meg magát egykönnyen a vizsgálódónak. Szüntelen faggatni kell, fáradhatatlanul ostromolni kérdésekkel. A könyv- és művelődéstörténész legtöbbször morzsákból, törmelékekből épít, ha nem is palotát, legalább egy szerény múzeumot az elődöknek, eleinknek.

Vagy miként Václav Havel írja valahol: „A történelem eszén éppen úgy nem lehet túljárni, ahogy a növényekén sem. De a történelmet is lehet öntözni. Mindennap, türelemmel. Nem csak megértéssel, nem csak alázattal, hanem szeretettel is.”

³⁶ A főgondnokok névsorát közli: SZATHMÁRI P. Károly: *A gyulafehérvári-nagyenyedi Bethlen-főtanoda története*. Nagyenyed, 1868. 285.

³⁷ DEÉ NAGY Anikó: *Teleki Sámuel és a Teleki téka*. Bukarest, Kriterion. 41–43.

³⁸ Uo.

SEBESTYÉN, MIHÁLY

Les pérégrinations de Janus Pannonius

L'étude publie des résultats de recherche nouveaux à propos du volume contenant des oeuvres de Janus Pannonius, parues au XVIe siècle, conservé à la Téka Teleki de Marosvásárhely. Les quatre imprimés parurent à Bologne entre 1513 et 1523. L'auteur s'occupe par la suite du personnage du premier propriétaire de l'ouvrage paru le plus tard, d'un certain GT, puis du personnage de Mme Adorján Wolphard qui publia les trois autres imprimés. Il découvre l'identité du premier possesseur de ces ouvrages aussi. Ce fut György Tóbiási. A propos de sa famille (Thabiási) il publie des données nouvelles aussi. P. ex.: László Thabiási était en fonction à la chancellerie royale de Buda précisément à l'époque, quand János Vitéz et Janus Pannonius étaient les dirigeants de la chancellerie. György Tóbiási II, le propriétaire du recueil, fonctionnait à la paroisse de Szentersébet (Hammersdorf), à la proximité de Nagyszeben. Puis l'auteur corrige une de ses thèses antérieures selon laquelle cet ouvrage aurait été donné à Kristóf Báthori. A la base des notes trouvées dans le volume, il jette de la lumière aux propriétaires ultérieurs aussi, mais, après 1632, on ne peut savoir pendant quelque temps rien de certain sur le sort du livre. Plus tard, il apparaîtra à Nagyenyed, chez József Teleki. C'est de là qu'il passa enfin dans la collection de Marosvásárhely de Sámuel Teleki, entre 1767 et 1780.